

BAŞKUT VE ZUCKMAYER'DE BÜROKRASI-VATANDAŞ İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Ali BAYKAN
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü
abaykan@selcuk.edu.tr

Öz

Bürokrasi, devlet-vatandaş ilişkisinde çatışmalara ve kargaşaya neden olan en önemli etkidir. Özel olan bürokrasi, toplumsal barışa zarar verdiği gibi, insanların umutsuzluğa ve nihilizme yönelmesine sebebiyet verir.

Zuckmayer'in önemli eseri "Köpenick'li Yüzbaşı", hapisten çıktıktan sonra dürüstçe yaşamak isteyen bir vatandaşın, bürokrasi yüzünden devlete isyan etmesini ve çıkardığı olaylarla devleti halkının gözünde küçük düşürebildiğini, devletin bu gibi durumlardaki acizliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Başkut'un "Buzlar Çözülmeden" adlı oyununda Akıl hastanesinden kaçan birkaç delinin, kendilerini kardan görevlerine gelemeyen kaymakam ve diğer bürokratların gibi tanıtarak kasabanın, bürokrasi kaldırılarak yönetebileceği, önceleri var olan devlet-vatandaş çatışmasının kısa sürede bürokrat-vatandaş-devlet birlikteliğine dönüşebileceği alaycı üslupla ispatlanır.

Eserlerde, insanların elde ettiği gücün kendisini nasıl köleleştirdiği, bürokrasi yolu ile özel olan devlet yapısının, bireysel ve toplumsal ayrışma noktasına getirilmesi ve bunun doğal sonucunda ortaya çıkan "iç karışıklık ve çatışma hali" Türk ve Alman farklı toplumsal özellikleri bağlamında gerçekleştirir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Hasan Fehmi Başkut, Carl Zuckmayer, devlet-birey çatışması.

BUREAUCRACY-CITIZEN RELATIONSHIP IN BAŞKUT AND ZUCKMAYER

Abstract

Bureaucracy is the most important factor causing conflict and confusion in the state-citizen relationship. Bureaucracy that is subjective, as damage to social peace, also causes people to tend despair and nihilism.

Carl Zuckmayer's significant work, "The Captain of Köpenick" is important in terms of a citizen, after getting out of jail, who wants to live honestly, rebels against the state because of bureaucracy and the events that he has made humiliates the state in the eyes of the public, and shows the weakness of the state in such cases.

In Cevat Fehmi Başkut's play named "Buzlar Çözülmeden" (Before Ice Thawing), a few lunatic escaped from the mental hospital can manage the town removing bureaucracy, as if they were introducing themselves governors and other officials of the town who can't come because of snow and this proved that previously existing state-citizen conflict could shape up to be synergy among bureaucrat-citizen-government in a short period with sarcastic style.

In the works, how power that people gained enslaves them, bringing the subjective nature of the state to the individual and social disintegration point via bureaucracy and emerging situation of civic turmoil and conflict as a natural result, takes place in the context of different social characteristics of the Turks and Germans.

Keywords: Bureaucracy, Hasan Fehmi Başkut, Carl Zuckmayer, State-individual conflict.

GİRİŞ

Gündelik yaşamda, bürokrasi terimi, işleri yavaşlatma, devlet işlerini keyfi olarak kullanma, zorlaştırma, kırtasiyecilik olarak genellikle olumsuz anlamda algılanır. Bu algının yanı sıra bilimsel olarak, resmi veya özel, tüm büyük yapıları karmaşık teşkilatların, geniş kapsamlı tanımlanması, biçiminde kullanılır (Abadan, 1959: 165).

Kavramının etimolojik süreci birkaç değişik kökeni işaret etmektedir ve değişik dillerde benzer yazılışta kullanır. “Bureau-büro” teriminin aslı Latince “brus”, İtalyancada “burro”, İspanyolcada “bujo” kelimelerinden gelmekte olup, koyu renk manasındadır. Eski Fransızca “la bure” kelimesi koyu renk çuha, bir nevi kumaş anlamına geliyordu. Bu kelimenin kökeni, geriye doğru iz sürüldüğünde, kamu hizmetlerini yerine getirmekle mükellef olan devlet memurlarının işgal etmiş oldukları masaların o devirde sözü edilen koyu renkli çuha ile kaplandığı görülür. Böylece “büro” terimi başlangıçta devlet işlerinin yapıldığı masalar, daha sonraları ise bu masaların buldukları daireler manasına gelmiştir (Ergun- Polatoğlu, 1992: 22).

Fransızca “bureau” sözcüğüyle Yunanca “kratos” sözcüğünün birleşmesinden oluşmuş bir sözcük de aynı anlama gelir. *Büro*, masa çalışmalarının yapıldığı yer; *kratos* ise egemenlik demektir. Bu durumda bürokrasinin sözlük anlamı “masa başında çalışanların egemenliği” olmaktadır. Türkçede bürokrasi, “bir işin yönetilmesi için uzun boylu ve dolaşık yollardan işlem yapılması yöntemi” ya da “kırtasiyecilik” olarak anlaşılır. Ancak başta Max Weber olmak üzere bazı toplumbilimciler, bürokrasiden farklı anlamlar çıkarmışlar ve bürokrasiyi çeşitli açılardan incelemişlerdir. Bu anlamda bürokrasi, “yüz yüze ilişkilerin olanaksız olduğu büyüklükteki birimler için de” kaçınılmaz olarak ortaya çıkan örgütlenmedir. Bu örgütlenme, işin gerekliliğinden oluşur ve sadece devlete özgü de değildir. Boyutları büyüdükçe özel kesim kurumlarında da bürokrasi görülebilir.

Bu tür tanımların yanı sıra, bürokrasi kavramını sözlüklerde de hemen hemen aynı anlama gelebilecek biçimde yer almıştır. Bunlardan en sade olanı ve halkın genelini algıladığı olguya en yakın anlam, 1813 tarihli bir Alman Yabancı Terimler Sözlüğündeki “Bürokrasi” kavramının karşılığı olarak “Çeşitli hükümet daireleri ve onların şubelerinin halkın zararına yetki ya da gücü ellerinde toplamaları” şeklindeki ifadedir (age. s.132)

Bürokrasi terimini ilk olarak sistemli bir şekilde tanımlayan Alman sosyologu Max Weber’dir. Weber’e göre bürokrasi, geniş bir alana yayılmış

toplumsal fiil ve hareketlerin, rasyonel ve objektif esaslara uygun olarak düzenlenmesi sürecidir (Weber, 1986: 38).

Weber'in bürokrasi ile ilgili olarak yapmış olduğu tanım, gerçek yaşamdaki uygulamaya, toplumun bürokrasi algısına ve onunla yüzleşmesindeki davranışa oldukça zıt bir mana taşır.

Resmi kurumlarda bürokrasinin uygulayıcısı olan memur bürokrasi ile adeta özdeşleştirilmiştir. Bir anlamda memur iki kesim arasında yani devlet- birey arasında bir köprü vazifesi görür. Memur, memuriyet ve bürokrasinin edebi türlere konu olması, bu kavramların gündelik yaşamda insanlarla iç içe olmalarının çok büyük payı vardır. Kabaklı, bu içiçeliğin sebebini aşağıdaki biçimde saptar:

“Devlet dairelerindeki en basit günlük işlerden devletlerarası anlaşmalara, iktisat politikalarının belirlenip uygulanmasından kanunların hazırlanmasına kadar her taraftan hayatımızı kuşatan bürokrasi, bu yönüyle romancının göz ardı edemeyeceği kadar önemli bir malzeme kaynağıdır”(1973: 198).

Böyle önemli olguların odağında olan bürokrasi, dolayısıyla memurun özellikleri ve yaşam sürecini ana motif veya konu olarak seçmek aynı zamanda devleti konu etmek demektir. Özellikle sosyal-kültürel konulara hassas edebiyatçılar, bu gerçeği, bazen yaşadıklarından bazen de gözlemlerinden örneklerle, eserlerindeki kurgulara yansıtırlar. Diğer bir sebebi de, yazarların bunu istemesinin yanı sıra, devlet işleyişinin gerçek yaşamlarında büyük bir pay tutması ve bu yazarların büyük çoğunluğunun memurluk görevini yapmış olmalarıdır. Hem devlet veya özel sektörde çalışan hem de yazarlık yapan Türk edebiyatının önemli simalarından Halid Ziya Uşaklıgil, Reşat Nuri Güntekin, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Sabahattin Ali vd., Alman edebiyatçılarından ise Heinrich von Kleist, Johann Wolfgang von Goethe, Hermann Hesse, Franz Kafka vd. isimler sayılabilir. Edebi eserlerde, memur-bürokrasinin sıkça konusu edilmesinin sebeplerinden biri de, devletin iktisadi gelirinin giderek azalması, arda arda gelen büyük savaşlar ve mağlubiyetler, koşulları çok ağır olan antlaşmalar, yabancı tüccarların ülke içerisindeki serbest ticaret alanlarının genişlemesi, zaten tarıma bağlı bir kültürden gelen Türk toplumunun ticaret yaparak geçimini sağlamasını zorlaştırmıştı. Bu yüzden devlet kapısında herhangi bir iş bulmak her kesimden insanın hedefi olmuştu. Bu ve benzeri sosyal olgulardan dolayı bürokrasi ve memurun edebiyat eserine konu olması özellikle sosyal gerçekçi yazarlar için gereklilik haline gelmişti.

Dünya edebiyat eserlerinin pek çoğunda, bürokrasinin uygulayıcı olan memurlar, edebi eserlere sıkça konu edilen memurların, kurgulardaki şahıslar kadrosunda daha ziyade olumsuz figür olarak yer alması, toplumlarında devlet kurumları bünyesinde görevli çoğu yetkililerin görevlerini adaletli şekilde ne halkın ne de devletin yararına yapmadıkları, aksine “kendilerine bireysel çıkar elde etmek için resmi görevini bu işe alet etmişlerdir“ kanaati hâkim olduğundan ileri gelmektedir. Coğunlukla, memurların gerçek yaşamlarında, bu tür ahlak dışı davranışlar içerisine girmeleri, genel anlamda neredeyse hepsinin aynı olumsuz algı ile eserlere konu malzemesi olmalarına sebebiyet vermiştir. Refik Hâlid Karay’ın *Şeftali Bahçeleri*, Reşat Nuri Güntekin’in *Acımak*, Orhan Pamuk’un *Beyaz Kale*, İhsan Oktay Anar’ın *Puslu Kıtalar Atlası* vd. romanlarında bu olumsuz özelliklere sahip bir Osmanlı bürokrasisi vardır. Tanık Buğra’nın *Yağmuru Beklerken* romanında, ilk dönem Cumhuriyet bürokrasisi ve siyasî çevreleri konu edilir. Buğra’nın bu romandaki en önemli tezi “yöneten-yönetilen kaynaşması”nın oluşmamasıdır. Adalet Ağaoğlu’nun *Dar Zamanlar* üçlemesinde Tek Parti’nin son döneminden başlanarak 1980’lere gelecek şekilde bir bürokrasi ve siyaset eleştirisi bulmak mümkündür. Alev Alatl’ın romanlarında bürokrasi, egemenliği elinde tutan, halkına devretmeye niyeti olmayan elit bir kitledir. Bürokratlar ve siyasiler, iktidar dışında kalan, taşranın ihmal edilmiş kitlelerinden gelseler bile, iktidarı ele geçirdikten sonra sistemi değiştirmek yerine onun nimetlerinden faydalanmaya odaklanırlar. Sabahattin Ali’nin Kuyucaklı Yusuf, Rousseau’nun isyan ve doğaya dönüş felsefesinden kaynaklanan *başkaldırı* temasını işleyen ilk cumhuriyet sonrası romandır (Kabaklı,1973: 169 ve Öztürk, <http://www.mostar.com.tr/koseDetaylar.aspx?id=757>).

Türk edebiyatında bürokrasi ve memuru olumsuz yansıtan eserlerden daha pekçoğu örnek olarak verilebilir.

Aynı türden eserler Alman Edebiyatında da oldukça fazladır. Bunlara örnek olarak Goethe’nin *Faust*, Schiller’in *Haydutlar*, Kleist’in *Michael Kohlhaas*, Hauptmann’ın *Dokumacılar*, Kafka’nın *Mahkeme*, Heinrich Mann’ın *Mavi Melek*, gibi eserleri sayabilir. Bu eserlerde işine geç gelen, amirini dinlemeyen, rüşvet alan, işleri yavaşlatan, halka kötü davranan, devletin parasını çalan, sahte rapor yazan, makam gücünü kullanarak suçluyu aklayan, düşman işgalinde memleketi terk edip kaçan vb. kötü işleri yapan memur tipleri konu edilir.

Eserlere konu olan haksızlıkların, bürokrasinin, rüşvetin ve diğer tüm yolsuzlukların devleti ve devletin bireylerinin oluşturduğu toplumu, -zararlı kurtçukların ağaçları içten içe kemirip bitirdiği gibi- nasıl yozlaştırdığı eserlerin odak noktalarını oluşturur. Genel olarak eserlerde bürokrasiyi silah olarak

kullanan memurların, onları, rüşvet almaya veya işleri zorlaştırmaya zorunlu kılan sebeplerin başında maddi imkânsızlıkları veya tedarik edemeyecekleri önemli ölçüde ihtiyaçları olmadığı halde dahi, hırsları ve paraya olan aşırı tutkuları yüzünden rüşvete ve diğer kanunsuzluklara tevessül etmeleri gelir. Halk arasında “kırtasiyecilik” olarak algılanan “bürokratik şekilcilik” siyasi ortama uygun olarak eleştirel bağlamda bürokrasi ve bürokratlar kurgusu vasıtası ile daha çok dönemin siyasi iktidarı ve resmi kuruluşlarını eleştirilir. Bürokrasinin şekli ve yoğunluğu bakımından incelenecek olan Cevat Fehmi Başkut’un “Buzlar Çözülmeden” ve Alman yazar Carl Zuckmayer’in “Köpenick’li Yüzbaşı” adlı iki tiyatro oyununda da yukarıda kısmen bahsedilen olgular birbirlerine benzer ve farklı örnekleriyle kendini gösterir.

BUZLAR ÇÖZÜLMEDEN OYUNUNDA BÜROKRASİ

Cevat Fehmi Başkut’un *Buzlar Çözülmeden* adlı oyunu Cumhuriyet dönemi sonrasını eleştiren tiyatro oyunlarının önemlilerinden birisidir. Başkut, dönemin eşraf-bürokrat işbirliğini en açık, alaycı ve dokundurucu biçimde bu eserinde işler. Askeri ihtilal hükümetinin, kasabaya atadığı kaymakamın yoğun kar nedeniyle, görev yerine ulaşamaması nedeniyle, kasaba yakınlarında bir akıl hastanesinden kaçan birkaç akıl hastasının, beklenen yeni kaymakam ve diğer önemli memurlarmış gibi kasabaya giderler. Burada gerçek kaymakam ve ekibi olarak karşılanan bu kafadarlar, bürokrasiyi, kanunları rafa kaldırarak kısa bir süreliğine olsa kasaba halkının işlerini kolaylaştırmasını, kasabada yapılan haksızlıkları düzeltmelerini, eşraf-bürokratin kirli ilişkilerini sona erdirmelerini, kasaba fakirlerinin sorunlarına çare bulmalarını, daha önce eşrafa çeşitli bürokratlar tarafından sağlanan bazı haksız imtiyazları geri almalarını vb. gerçekleştirdikleri için halk nezdinde çok iyi izlenimler bırakan olumlu karakterlerdir. (Solak, 2010: 39).

Eserde *deli kaymakam* lakabı takılan, kaymakam, kasabaya gelir gelmez Hacı Murat Ağa, Mahmut Ağa ve halka bozuk gıda vererek onların sağlıkları ile oynayan üç karaborsacı ile mücadeleye başlar. Bunlarla mücadele ederken de gerekli gördüğü yerlerde kanunları büyük oranda kaldırmak suretiyle bürokrasiyi bitirir. Ancak bu tarzda bir uygulama ile herkesin memnun olduğu ideal kaymakamlık-memurluk hedefine ulaşır ve fakir kasaba insanlarını sömüren tipleri alt eder. Onların kendisine kurdukları değişik tuzakları, uyanıklığı ve kasabalının elbirliği sayesinde boşa çıkarır.

Devlet-vatandaş ilişkisinde bu kadar çok formalitenin gereksizliğini anlatması ve anlaşılması bakımından aşağıdaki alıntılar, eserde oldukça fazla mevcut olan bu diyaloglardan en dikkat çekici olanlardır.

KAYMAKAM: Dilekçe mi? Yani dükkancıya 10 kuruş verip bir tabaka kağıt alacak arzuhalciye 2,5 lira verip bunu yazdıracak, tütüncüye 16 kuruş verip bu kağıdı devlet kapısından içeri sokmak için pul tedarik edecek....Memur ehsab-ı mesalihten para aldığı zaman büyük bir suç sayılıyor da bir vatandaşın derdini dinlemek veya halletmek vazifesiyle kurulmuş hükümetin aldığı 16 kuruş sanki rüşvet olmuyor mu? Hayır, bundan sonra dilekçe mülga....” (Başkut, 1965: 33).

KAYMAKAM: “yalnız dilekçeyi değil, bütün bu kaydı kuydu, bütün bu dosyaları, bütün kırtasiye muameleleri kaldırıyorum. Artık masalarda hokka, kalem, kâğıt bulunmayacak. Artık varide sadıra defterleri olmayacak. Artık dosyalar tutulmayacak, anladın mı, bu kati bir emirdir kâtip” (age:34).

KAYMAKAM:.(Kanape üzerindeki defterleri dosyaları, zarfları ve T.Katibinin yeni getirdiklerini göstererek) Şunlara bakın, ne de masum, sesiz zavallı görünüşleri var değil mi? Hâlbuki bunlar mazide koskoca bir imparatorluğu batırdılar. (age.34)

KAYMAKAM: “Mehmet Çavuş üniforma giyince yapacağın ilk iş bunları ve içeridekileri bir el arabasına koyup açık araziye götürmek ve orada yakmak olacak” (age.:35)

Tahrirat Kâtibi'nin ifadesi tipik bürokrat düşüncesini açık şekilde yansıtmaktadır. Bu ifade bürokratin kendi konumundan memnuniyetini dile getirmekte ve normal olması gereken konuma geldiği an hissettiği rahatsızlık, yazarın bütün oyunda vermek istediği düşünceyi yansıtmaktadır.

TAHRİRAT KÂTİBİ:“Yoo öyle deme, iş maaşla bitmiyor. Eskiden Tahrirat Kâtibi bir büyük bir mühim adamdı kasabada, şanlı şöhretli. Ama şimdi bir ırgata bile git dışarıda bekle yahut yarın gel diyemiyoruz. Bunun ne acıklı bir şey olduğunu bir bilsen.” (age.: 81)

Ayrıca, görevini dürüst bir şekilde yapmak isteyen bürokrati temsil eden deli kaymakamı, bıktırmak, korkutmak, görevini bıraktırmak için eşraf ve çıkarları bozulanlar akla gelmeyecek yöntemlere başvurmaktan çekinmezler. Bunlardan trajikomik denilebileceklerden bazıları aşağıdaki gibidir:

TAHRİRAT KÂTİBİ: ...Eşrafla, Ağalarla böylesine cenkleşilir mi? Onlar beğenmedikleri kaymakamı yerinde oturturlar mı? Şimdiye kadar oooo.... kaç kaymakamın başını yediler.....”(age.:16)

HACI MURAT: “.....Vali Beyle içtiğimiz su ayrı gitmez. İstersen sor kendisine. Üstelik bu vilayetin bütün mebusları yakınlarımdır. Elbet beni koruyacaklar, elbet hakkımı arayacaklar, icabında kalkıp ta Ankara'ya kadar gideceğim. Bu kasabanın en ileri gelen eşrafından Hacı Muradı hiçbir günahı yokken tevkif etmek ne demekmiş göstereceğim onlara....” (age.:37).

SARI MAHMUT AĞA: “(Gülerek) Adamı güldürüyorsun, sen çocuksun çocuk....Yaşın kemale ermiş ama, çocuk kalmışsın. Biz senin gibileri burada çok gördük. Haftasına kalmadan hepsini birer birer selametledik. Senin de icabına bakarız elbet Meraklanma.” (age.:113).

Eserin ana fikrini ve bürokrasinin kasaba halkını ne kadar çok bıktırdığını Hatice'nin kaymakama itafen yaptığı konuşmadan anlaşılmaktadır:

HATİCE : “Şimdiye kadar bizi akıllılar idare etti de iyi mi oldu bey? Ko biraz da deliler idare etsinler. Onun bize yaptığı iyilikleri unutmayacağız. Onun gibi yiğit adam, onun gibi iyi adam, onun gibi fıkara babası görmedik. Varsın, biracık deli olsun. Zaten hangimiz birazcık deli değiliz. (Kaymakama) Kurban olduğum ister deli ol, ister akıllı. Sen bizim makbulümüzsün. Bizi bırakma sakın. Sana canımız feda olsun”(age.: 165).

Özellikle küçük bir kasabada yaşayan sıradan insanların gündelik yaşamlarını, eşraf, devlet memuru, jandarma vd. karşısındaki ezilmişliğini, onların keyfi uygulamalarını, işsizliği, çaresizliği, sağlık sorunlarını, güçlünün güçsüzü ezmesini eserinde motif olarak seçen yazar, fakir, sıradan insanı temsil eden Hatice'nin yukarıdaki ve daha başka benzer itirafları ile vatandaşın devlete bakışını, dürüst memura, adaletli yönetime olan özlemini ve zenginlere bakışı anlaşılır kılar. Eserde küçük bir kasaba olarak seçilen mekân özünde tüm ülkenin sosyal gerçeğinin genel görünümünü yansıtır. Kasaba sakinlerinin birçoğunun devletle sorunlar yaşaması, onları bazen içsel bazen de görünen çatışma olgusuyla karşı karşıya getirmiştir.

KÖPENİCKLİ YÜZBAŞI'DA BÜROKRASI

Almanca adı “Hauptmann von Köpenick” olan ve dilimize *Köpenick’li Yüzbaşı* olarak çevirilen Carl Zuckmayer’in tiyatro eseri, halk yaşamından gerçekçi olayların toplumsal ve siyasal yansımaların iç içe olduğu görüşlerin yansıtıldığı bir oyundur.

Carl Zuckmayer’in eserinde, yaşanılmışları aktarma bağlamında varılmak istenen hedef; mizah, hiciv ve ironiye dayalı anlatım tarzlarıyla, amaçladıklarını anlaşılır bir açıklıkla okuyucuya-seyirciye göstermektir. Bu yöntem, kavramlara, ifadelere farklı kullanımlarla veya farklı söyleyiş tarzlarıyla, bilinen anlamından başka, yeni anlamlar yüklemeyerek, okura olaylardaki eleştirileri açık bir dille yansıtır ve onu sadece olayın özünü anlamış kişi konumunda düşünmeye teşvik eder. Yazar özellikle başından geçenlere, yaşadıklarına veya yaşanabileceklere dikkat çekmek ve ortaya çıkabilecek olasılıkları çağrıştırmak, aksaklıkların farkına varıp sesini duyurabilmek ve daha yaşanılabilir bir toplumun oluşabilmesini sağlamak amacıyla bu tarzı tercih etmiştir (Metzler, 1986: 651).

Eser genel olarak bir mahkûmun hapisten çıktıktan sonra dürüst bir hayat yaşaması ve bir aile kurabilmesi için, öncelikli olarak devletin resmi kurumundan oturma izni ve kimlik belgesi alması gerekmektedir. Ancak bu belgeyi aldıktan sonra iş bulabilecek ve yaşamı için diğer gereklilikleri yerine getirebilecektir. Oyunun düğüm noktası veya bürokrasinin düğümlendiği yer, bu belgenin niçin hapisanedeyken verilmediği, eski kimlik belgesinin yenilenmediği, yeni belgenin diğer resmi kurumlarla görüşülüp niçin vatandaş Voigt’e verilmediğidir. Kolayca halledilebilecek bir olay büyütülüp, vatandaşı yani Voigt’i devletinden, hayattan soğutur, onu isyan noktasına getirdikten sonra, kendisine engel çıkaran devletin kurumlarını küçük düşürmesiyle hürriyeti tekrar elinden alınır. Eserde Alman toplumunun totaliter rejim döneminde yaşadığı bürokratik engeller, Voigt karakteri aracılığı ile yansıtılır. Her vatandaş az veya çok bürokrasinin çarklarına takılmıştır. Ancak, Voigt’in karşılaştığı bürokrasi türü, hayatını devam ettirebilmesi, bir Alman vatandaşı olduğunu ispat etmesi, iş bulabilmesi, ev tutabilmesi vs. onun için hayati önem taşıyan engellerin aşılıp aşılamayacağı, resmi kurum tarafından verilecek “evet” veya “hayır” cevabına bağlı olmandır. Karakolda görevli polis için sadece iki kısa kelime anlamına gelen “evet-hayır” Voigt için bir var olup olmama kararı demektir.

Voigt’in içinde bulunduğu zor durumu anlaşılır kılan diyaloglardan bazıları aşağıdaki gibidir:

KOMİSER: *İş baktın mı kendine?*

VOIGT : *“Çıktığımdan beri iş arıyorum. Tabanlarımın altı delindi. Hapishaneden bana bir tavsiye kâğıdı verdilerdi. (Ceplerini karıştırır). Ama fırsat bırakmıyorlar ki bir türlü, gösteriyim. Her tarata oturma izni soruyorlar.....”*

KOMİSER: Peki öyleyse, iş bulunca gene gel. Bakalım, bir şeyler yaparız.

VOİGT: Bu kâğıt olmazsa iş vermiyorlar. Önce oturma iznimin –“

VOİGT: İyi ama çalışmam gerek benim. Nereden para kazanayım?

KOMİSER: Bu senin bileceğin bir iş. Namuslu bir adam olmaya bak. Çalışmak isteyen, iş de bulur.

VOİGT: Yok, hayır, dönme dolap gibi bir iş bu, kahve değirmeni gibi bir iş. Kâğıdım olmadığı için iş bulamıyorum, iş bulamadığım için kâğıt alamıyorum. Öyleyse bırakın, yurt dışına çıkayım. Verin bir pasaport, çıkıp gideyim “(Zuckmayer,1993: 31–32).

Komisere bu tutumu, karşısında mağdur bir insanın halinden anlamayan, zalim veya anlama kapasitesinden yoksun bir insan tipi özelliğidir. Voigt, oturma iznini bir türlü alamamanın verdiği yılgınlık ve umutsuzlukla komiserle bir eleştiride bulunma cesaretini göstermesi dönemin insanının henüz tam olarak sindirilemediğinin göstergesidir:

VOİGT:“...ama insana da bir yer vermelii! Kâğıt veremiyorsanız, burada da kalamazsam, bari bir pasaport verin, çıkıp gideyim. Asılmış değiliim ki, ayaklarım havada sallanıp durayım” (age: 33).

Erdoğan, bu tür haksızlığa uğramış kişilerin yaşadıkları hayal kırıklarının sonucunda kişilerin, saldırganlaşacağını ve şiddete başvuracağını aşağıdaki ifadesiyle açıklar:

“Hayal kırıklığına bağlı içsel çatışma normalde kişinin savunma mekanizmalarını harekete geçirir. Bu tür çalışmaların ilk incelendiği dönemde sonucun saldırganlık olacağı düşünölmüştü. Zamanla saldırganlığın, hayal kırıklığına bağlı çatışmanın sonuçlarından sadece birisi olduğu, bunun dışında geri çekilme, kayıtsız kalma ve başka tarafa yönelme gibi diğer savunma mekanizmalarının da harekete geçtiği anlaşılmıştır” (Erdoğan, 1999: 150).

Nitekim Erdoğan'ın genel olarak belirlediği tesbitlerin benzerleri, birkaç kez maruz kaldığı çıkmaz durumdan kurtulmak için yaptığı girişimler sonuçsuz kalınca bunalıma düşen Voigt'te de görülür.

Polisin yaptığı haksız ayrımcılığın bir değişik uygulaması da, eserin 11. sahnesinde Rixdorf Karakolu'nda yaşananlarda göz önüne serilenmekte ve burada karakol, memurlar ve devlet daireleri doğrudan eleştirilmektedir. Koridorda bürokratik işlemler için sırasını bekleyen vatandaşlar, sıranın kendilerinden önce Schietrum adında bir beye verilmesi üzerine itiraz ederler. Sıranın kendisinde olduğunu söyleyen bir vatandaşa polis oldukça kaba davranır ve itirazlarını

dinlemez. Bu sırada başka bir vatandaş da bu durumda hissettiği rahatsızlığı su cümlelerle ifade eder:

2. ADAM : *“Müsaade buyurun, çok sert davranıyorsunuz. Bu daire mi insanlar için, yoksa insanlar mı bu daire için?”* (age.134).

Çatışmanın temelinde bireyin çatıştığı kişiyi, grubu, düşünceyi veya olayı önemsememesi veya bu tür olguların bir kısmı ile çekişmesi yatar. Görevini kendisine hatırlatmak isteyen vatandaşa sert tepki gösteren polis, onun sol içerikli bir gazete okuduğunu görünce, devleti temsil eden bir görevlinin ifade etmemesi gereken bir nezaketsizlikle cevap verir:

POLİS : *“Solcu gazete okuyacak zamanın varsa, bekleyecek zamanın da vardır”* (age.: 135).

Bu cümlelerden de Polisin, vatandaşlar arasında ayırım yaparak, sol düşünceli kişilere karşı olumsuz bir tavrı olduğunu görürüz.

ÖZTÜRK; özellikle profesyonel kolluk kuvvetlerinde ve bütün diğer devlet görevlilerinde “uygulamalarında tarafsızlık”, görev yaparken “vatandaş tahrik etmemek” veya “vatandaşın tahriklerine kapılmamak” gibi davranışların esas anlamı, onların sorunun çözümünde olumlu sonuç alamaması değil, var olan kanuni çözüm amaçlı yetkisini vatandaşın lehine yansıtmaması, “tahrik etmeme” ve “tahrik olmama”, görevini yerine getirirken mümkün olduğu kadar duygusallıktan uzak olunması demektir (<http://www.caginpolicisi.com.tr/>).

Bilimsel olarak kolluk kuvvetleri veya memurları ile vatandaş arasında olması gerekli ilişkilerin hiçbiri polis ve vatandaş arasında görülmemektedir. Bu da okuyucuda, memurların Öztürk'ün belirttiği özelliklere sahip olmadıkları kanaatini uyandırır.

Sırasını bekleyen vatandaşlarla Polis arasında tartışma ve vatandaşların şikâyeti devam eder. Bunun üzerine aynı adam bu resmi daireyi eleştirerek vatandaşlık hakkını ister:

2. ADAM : *“Harcadıkları zaman bizim zamanımız, yedikleri para bizim paramız! Bir sürü dalavere ile iflahımı kestiler... ruhsat diye başıma işi açtılar, neden? Her şey belli. Ama düşünmek serbest, bundan dolayı da, buna rağmen vatandaş olarak görevimi isterim, şey hakkımı demek istedim yani”* (Zuckmayer, 1993: 137).

Son olarak aynı daireye bir subayın gelip sıra beklemeden bir önceki şık giyimli vatandaş gibi içeri girmesi ve işlerini halletmesi vatandaşların hem devlete olan güvenini daha da sarsan, hem de ruhsal olarak onları olumsuz etkiler. Devlet görevlilerinin bu ayırımcı tutumu, aslında hem bireysel olarak gereksiz yere düşman kazanmalarına, hem de vatandaşın devlete olan bağlılığını azaltmalarına sebebiyet vermiştir. Vatandaş bu tepkisini alaycı bir şekilde şu ifade ile belirtir:

2. ADAM: “Eh, tamam artık, pılıyı pırtıyı toplayalım. Askerler için zamanları var, vatandaşın yaşama hakkı yok. Böyle çakı gibi bir teğmen gelince” (age. 138).

Voigt, sahte yüzbaşı kılığına girerek, belediyeyi basması, başkanı rehlin alması, sadece ihtiyacı kadar devlet parasını harcaması, birçok güvenlik gücünü atlatarak kaçmasının ardından polis tarafından arandığı esnada, kaçma imkânı varken kendiliğinden teslim olur. Karakolda müfettiş ile sohbeti esnasında; hayatı boyunca ona problem yaratan ve adeta özgürlüğünü elinden alan devlet dairelerine karşı sitemini açık bir ifade ile dile getirir. Çünkü Voigt'un bugüne kadar tek istediği aynı zamanda “özgürlüğü” anlamına gelen kimlik belgesidir. Bu nedenle hep dairelerle yani bürokrasi ile mücadele etmiştir. Ona göre bu durumda olmasına da tek sebep bürokrasiyi vatandaşa bir baskı, yıldırma aracı olarak kullanan devlet daireleri, yani dairede görev yapan vatandaş aynı dili konuşan, aynı dine ve ırka mensup olan aynı devletin yurttaşlarıdır. Voigt yaşananlara duyduğu öfkeyi ve sitemi şöyle dile getirir:

VOIGT: “Beyefendi, ben ömrümde bir tek insanın bir tek şeyini çalmadım! Sadece dairelerle savaştım” (age: 244).

Devlet daireleri arasındaki iletişimsizliğin en bariz örneği bu eserde görülür. Örneğin, polis müdürü kimlik belgesi için önce bir işe girmesi gerektiğini, işverenler ise işe alınabilmesi için kimlik belgenin olmasının gerekliliğini söylerler. Hâlbuki burada vatandaş Voigt için iki kurumun anlaşıp, onun vatanında yaşama hakkını vermeleri gerekirdi.

KNELL: “Doğru dürüst kâğıt olmayınca da ben iş veremem. Neye varır bunun sonu. Yasa var, düzen var! Herkesin künyesi temiz olmalı! Askerlik yapmış olsaydın, Bu iliklerine işlerdi” (Zuckmayer,1993: 64).

İşverenin, dönemin otoriter yapısını benimsemiş bir ifade kullanması Voigt'in dikkatinden kaçmaz.

VOIGT:“Burasını fabrika sanmıştım. Kışlaya geldiğimi bilmiyordum” (age. 64).

Voigt'in sıradan bir vatandaş olarak, devletin bütünlüğü ile ilgili herhangi bir sorunu olmadığı aşağıdaki ifadesinden anlaşılmaktadır. Eserde onu devletine karşı isyan ettiren bürokrasi ve onu uygulayan bürokratlardır. Voigt'i isyana götüren haklı sebepleri ve ona yapılan haksızlıkları aşağıdaki ifadelerden saptanabilir:

VOİGT : “Peki birisi de bu arada batarsa, tamamen batıyor, ona ne diyelim? Ne hak yardım ediyor, ne de kanun” (age.. 168).

VOİGT “Boyun eğmek. Pekâlâ! Ama neye? Bunu bilmek istiyorum! Ondan sonra da, düzen doğru dürüst bir düzen olmalı, Friedrich. Bu öyle değil!” (s. 171).

VOİGT “ (...) Önce tahtakurusu gelir, sonra tahtakurusu düzeni! Her şeyden önce insan gelmeli, Friedrich! Ancak ondan sonra insan düzeni!” (s. 171).

VOİGT “Ya, öyle mi? Peki bu kaksızlıklar nereden geliyor? Kendi kendine mi oluyor? (s. 172).

“Pekala! Ya senin terfi isin, bu mu hak ve düzen? Ya benim oturma iznim? Bu mu hak ve düzen?” (s. 172).

Bu itirafları ile Voigt, resmi daireleri ve onları kendi çıkarlarına göre idare eden görevlilerin yönettiği memleketini çok sevdiği halde onun yönetim sistemini eleştirir:

VOİGT “Arkadaşım, memleketime ben de senin kadar bağlıyım! Herkes kadar! Ama beni memlekette doğru dürüst yaşatsınlar! O zaman gerekirse ölmesini de bilirim. Nerede bu memleket? Polis karakolunda mı? Yoksa kâğıtlarda, evrakta mı? Resmi dairelerden memleket görünmez olmuş!” (s. 173).

Voigt’in davranış ve ifadelerinden hareketle onun haksız kazanç veya hakkı olmayan bir imtiyazı elde etmek gibi bir niyetinin olmadığı anlaşılır. Karakola gizlice girip yalnızca kendine ait olan, adil olmayan biçimde bütün işlerini engelleyen evrakı yok etmek ister, daha fazlasını istemez.

Genellikle her toplumda mevcut olan bir gerçek; başkasına haksızlık yapıldığında sessiz kalanlar, kendileri haksızlığa uğradığı zaman daha önce övdükleri kişi, kurum ya da sistemlerden bu kez kendilerinin şikâyet etme tutumu Alman toplumunda da olan bir özelliktir. Eserde buna en güzel örnek Hoprecht karakteridir. Voigt’in eniştesi Hoprecht, daha önce onu devlete karşı gelmekle suçlarken, bu kez kendisi Astsubaylık derecesi alması sürecinde haksızlığa uğradığını iddia ederek aynı şikâyetleri bu kez kendisi de dillendirmeye başlar:

HOPRECHT: “Ama asıl mesele o değil. Benim kızdığım, hep kararnameler, kâğıtlar önemli, ne hizmete bakan var, ne insana! Bizim yüzbaşı da öyle dedi. Zaten artık bir şey yapılmaz” (age.: 165).

Kendinden emin olmayan, halkla bütünleşemeyen ve doğal haliyle kendine saygı duyulmayan bazı devlet görevlilerinin sahip olduğu duyguları v. SCHLETTOW figürü dile getirir. Artık halk tarafından da kanıksanmış olan rütbe, makam, üniforma gibi imtiyaz sembolleri, halk arasında, kişinin karakterine, davranışına ve bilgisine göre değil, aksine maddi-manevi gücüne göre saygı görür. Bunun farkında olan devlet memurları bu konumlarını geçimini üzerinden sağladıkları insanların yararına değil, aksine kendi yararlarına kullanırlar.

v. SCHLETTOW:“Evet, üniforma ile insan bambaşka biri oluyor, üniforma insanı çok değiştiriyor. Su sivil kılıkla, ne yalan söyleyeyim. Sudan çıkmış balığa dönüyorum” (age. 43).

VOİGT “Biliyor musunuz müdür bey, başka şeye lüzum yok, üniforma her şeyi kendiliğinden hallediyor” (age. 242–243).

Hiç hak etmediği halde vatanını dahi terk etmeye veya suçu olmadığı halde tekrar hapisaneye girmeye bile razı olan bir vatandaşın ızdırabını en gerçekçi biçimde Voigt şu şekilde ifade eder:

VOİGT:“Nereye gideyim bu yükte? Mesele bu! Bir durağım, yeryüzünde bir yerim yok, havaya mı çıkayım?” (age. 170).

VOİGT :“ O halde size bir önerim var: en iyisi siz beni doğrudan hapisaneye geri gönderin, hem siz rahat edersiniz, hem ben!”(age.34).

VOİGT :“Bir kimlik cüzdanım olurdu; her şeye yeniden başladım”(age.78).

Örneğin Voigt'u sade bir sivil olarak insanlar, özellikle karakoldakiler dikkate almazken; sahte yüzbaşı üniformasıyla halkın arasında aşırı itibar görür hatta suç işleyip teslim olduğunda bile oradaki görevlilerin kendisine gösterdikleri aşırı ilgi ve alaka onu şaşırtır. Voigt'a bu gücü ve cesareti veren şey, sahte yüzbaşı üniformasının işlevselliğidir. Voigt bu gücün özelliklerini göstermeyip, yine sade bir vatandaş gibi insancıl özelliklerine döndüğünde gerçek bir yüzbaşının görmesi gerektiği ilgiyi ve alakayı hem sıradan halk, hem de devlet görevlilerinden görmez. Bu tezleri güçlendirecek konuşmalar 2. Adamın aşağıdaki ifalarında bulunur:

2. ADAM:“Müsaade buyurun, çok sert davranıyorsunuz. Bu daire mi insanlar için, yoksa insanlar mı bu daire için?”(age. 134).

2. ADAM :“Harcadıkları zaman bizim zamanımız, yedikleri para bizim paramız! Bir sürü dalavere ile iflahımı kestiler (...)”(age. 137).

Örneğin Voigt ile Kale yine aynı cafeteryada sohbet ederken masalarına oturmuş olan Marie adlı bayanın masadan kalkarak üniformalı bir erin masasına gitmesi, Voigt'un askeri üniformanın baskınlığı konusundaki eleştirisini desteklemektedir:

VOİGT : “Görüyorsunuz, Kale, hep aynı hikâye. Biri kürkünü giyip geldi mi, masaya on mark da sersen, yapacak iş yoktur artık” (age. 54).

WORMSER:.““Bu da becermiş! Bugünlere de kimler subay olmuyor be! Bak da örnek al Will!”(age. 99).

Wormser'in ifadesinde devletin askeri kurumuna ve buraya aldığı subaylara eleştiri mevcuttur. Yazarın, bu tür alaycı konuşmaları vermesi, vatandaş-devlet iletişimsizliğinin sebeplerinden bir tanesinin de kadroya alınan kişilerin bu özellikleri taşımasından kaynaklandığını göstermek amacını taşır.

KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

İçinde yaşadığı toplumun sözlü veya yazılı kurallarını yerine getirici davranışlar sergileyen bireylerin, gereğinden fazla, yeterli imkânlar sunulduğunda veya uygun ortamlar oluştuğunda ortaya çıkmamış yetenek ve davranış özellikleri farkedilir. Zuckmayer ve Başkurt oyunlarında, bürokrasi çarkına yakalanmış insanların bireysel olarak çektiği maddi ve manevi ızdırapları, çevrelerindeki insanların gündelik yaşam döngüsünü, sosyal yaşamda bilinçli veya bilinçsiz kimlik çatışmasını ve kimlik arayışında olmalarını tanıtır. Özel mekân, sosyal çevre ve devlet daireleri üçgeninde oluşturdukları kahramanlarını, “doğal olmayan karşılaşma-çatışma durumlarında” gülünç ve tarafsız anlayışın kabul edemeyeceği ders çıkarıcı bir tarzda ele alırlar. Örneğin; Voigt’a resmi dairelerin, çözümsüzlüğü, çözüm olarak dayatması ve Başkurt’un eserindeki gerçek kaymakamın eşrafla menfaat ilişkisi içinde hareket ederek birçok kasabalıyı ve Hatice’yi sefalet içinde bırakmaları, sosyal devlet, adalet ve insanlık değerleri ile bağdaşmamaktadır.

Oyunlardaki bürokratların, bürokrasiyi çok katı uygulamalarının nedenlerinin en önemlilerinden bazıları, yetkilerini aşırı derecede sorumsuz kullanmaları, kendi başına karar verme özgürlüklerinin olması ve en önemlisi iktidarlar değişse de, onların görevi veya görev yerlerinin değişmemesidir.

Zuckmayer’in eserindeki bürokrat tipi, XVII. yüzyılda Avrupa’nın yeni kurulan merkezi devlet yöneticilerinin, soyluların, devlet üzerindeki baskısını azaltmak için aşırı yetkilerle donatılmış memurların benzer özelliğini taşır. Başkurt’un oyunundaki memur tipi ise, Cumhuriyet Türkiye’sinin 1940 lı yıllardaki, baskıcı “Jandarma devlet”in bürokrat örneğidir. Kurgular, bu özellikleri ile sosyal gerçeklere büyük oranda bağlı gösterir. İki farklı kültüre ait bürokrat tipleri, Hegel’in bürokrat tanımı olan “tanrısal kaynağa en yakın insan” karakterine uymaktadır (Hegel, 1995: 128). Almanya ve Avrupa’nın diğer ülkelerinde sanayi gelişiminin hızla artmasının ardından, devlet-sanayi-ekonomi iç çeliği yoğun şekilde çoğalmıştır. Zamanla bu çoğalma sağlık, ulaşım, eğitim, güvenlik, vb. alanlarda, bürokratların hâkimiyeti hüküm sürmüştür. Eserdeki, askeriye, belediye, polis teşkilatı, nüfus idaresi hatta özel sektör idarecileri bile vatandaşa karşı, kendileri onların askeri bir üstüymüş gibi davranmışlardır. Çünkü toplum, özellikle üniformalı görevlilere aşırı derecede itaat etmekte ve onlara karşı korku-saygı karışımı duygular beslemektedir. Bu durum dönemin Almanya ve Türkiye’sinin gerçekleri ile benzerlik gösterir.

Bu tür sert tavırların etkileri, zamanla vatandaş-devlet çatışmasını da beraberinde getirmektedir. Örneğin “Buzlar Çözülmeden ” adlı oyunda kasabaya gelen kaymakam ve arkadaşlarına daha önceki yöneticilerin imtiyazına alışmış kişilerce, rüşvet veya ortamın imkânlarını emirlerine sunmak şeklinde telfilerinde bulunulmuş, ancak olumlu bir karşı cevap alamayınca eski yöneticilerle olan ilişkilerinden farklı olarak, onlara adeta düşman kesilirler. Eşraf ve kasabalının nüfuzlu kişilerinin karşısında ilk defa devleti, onun temsilcisi memurları ve bürokrasisiz bir devlet dairesini bulduklarında, adeta devletle barışmış, onun

temsilcilerine, kanunlarına ve daha pek çok kurallarına zevkle ya da talep edilmediği halde uymuş, eski karamsar, isyankâr hallerinden eser kalmamıştır.

Zuckmayer'in oyunundaki Alman vatandaşlar ise, Başkurt'un eserindeki Türk vatandaşlarının zıttı bir tutum içerisindeyler. Devletin her kurumunda, kendilerine haksızlık yapılan insanlar ve onları temsil eden Voigt, devlete, memurlara ve devlet dairelerine adeta düşmanmış gibi bakmakta, yükümlüklerini, gördükleri ayrımcılıktan dolayı adeta zorla veya korkudan ancak asgari ölçüde yerine getirmektedirler.

“Buzlar Çözülmeden” adlı esere konu olan kasaba halkı, kaymakam bildikleri yarı akıllı birisinin kısa süreli idaresinde, adeta insan olduklarının bilincine varmışlar, ayrımcılıktan kurtulmuşlar ve ilk defa devletin memurundan güler yüz görmüşlerdir. “Köpenick’li Yüzbaşı” nda ise halk adeta devlete ve onun temsilcilerine düşman kesilmiştir. Çünkü vatandaşı oldukları devletin temsilcileri (Karakol çavuşu, polis, pasaport memuru vs.) resmi işlerin çözümünde bütün imkânsızlıkları sıralamakta, ancak eş dost veya maddi olarak zengin olan kimseleri diğer eserde de olduğu gibi kayırmaktadırlar. Bu ayrımcılığın nedeni; vatandaşın sıkıntılarının farkında olan ancak, içlerinde vatan ve insan sevgisi olmayan, vatandaş lehine icraat yapmayan bürokratlardır. Çünkü eserlerin son sahnelerinden anlaşılacağı gibi, bu tür ötekileştirici davranışlar devlet-millet iletişimsizliğine sonunda da çatışmasına neden olmuştur.

Eserlerdeki olay örgüsünün değişimi, kendiliğinden değil, sistemlerin ve bu sistemden uygulayıcısı memurların haksız uygulamalarına direniş gösteren Voigt ve Kaymakam'ın karşı gelmesi sonucu çatışma yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, çatışma değişmeye değişmede çatışan tarafların birisinin yenilgisi ile sonuçlanır. Kahramanların, kişisel arzuları yerine gelmemiş olsa bile, örnek direnişleri ile bundan sonraki zaman sürecinde, kendilerinin yaşadığı haksızlıkların birçoğunun belki de ortaya çıkmayacağı veya olaylardan ders alınarak daha hafif atlatılacağı, eserlerin ders verici sonuçlarından anlaşılabilir.

Gerek kaymakam, gerekse nüfus memuru ve polislerin yapmış olduğu kasıtlı, menafate veya ideolojiye bağlı ayrımcılıklar, siyasi iktidarların özel talimatları ile yapılan engellemeler olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu tür memurları tarafsız biçimde atanmış olsa bile, atadıktan sonra kontrol etmemek veya vatandaşlardan gelen şikâyetleri denetlememek de aynı suça ortak olmak anlamına gelir. Bazı iyi niyetli yöneticilerin bu tür haksızlıkları yasaları istediği doğrultuda hızla değiştiremedikleri için, yaptığı bazı idari tasarruflar, bürokratlar tarafından engellenebilmektedir. Yönetimdeki değişiklik, aynı zamanda bir ideolojik farklılık ortaya çıkarmış olursa, bu çatışma daha geniş boyutlu ve yıkıcı olabilmektedir (<http://mizahcafe.com/Bür.>).

Her iki eserde de bürokrat ve bürokrasiyle alay edencesine komik kurgular mevcuttur. Örneğin; kaymakam ve zabıt kâtibinin bir akıl hastahanesinden kaçıp, kasabadaki zengin hâkim güç eşrafı alt etmeleri akıllı insanların yıllardır

beceremedikleri başarıdır. Aynı şekilde Voigt'in çok kalabalık bir askeri birliği bir yüzbaşı üniforması ile aldatıp onlara komuta etmesi, belediye başkanını belli bir süre komutan olduğuna inandırıp tutsak etmesi, üstelik Berlin gibi büyük bir şehrin polisinin günlerce onu bulamaması, sonunda da kendisinin polis merkezine teslim olmasının akabinde, asker, polis, bürokratlar ve belediye başkanının bu kadar beceriksiz olmaları gerçeği sebebiyle bütün kamuoyuna rezil olmaları ve dışardan güçlü gibi görülen bu kurumların, her türlü teçhizata sahip olmalarına rağmen, aklını kullanan insan güçlerinin yetersizliği, onların alay edilecek, acınacak, gülünücek, bilinmeyen ama gerçek olan durumlarını gün yüzüne çıkarır. Bu tür kurgular, her dönem bürokrasinin var olduğunu, ancak, bunun sebeplerinin ortadan kaldırılmasının öneminin vurgulanması gerektiği mesajını verir.

Dönemin Türk ve Alman yönetimlerinin vatandaş ile insani olmayan ilişkilerinin ve taşra bürokrasisinin korku dolu hukuksuzlukları mizah ve dil üslubu araçları da kullanılarak, bürokrat-vatandaş ilişkilerinin bütün boyutları ile yozlaştığı ve iktidarı paylaşanların devlet olanaklarını kendi refahları için hoyratça heba ettikleri gerçekçi bir anlatım biçimi ile eserlerde oyunlaştırılır. Bu tarz bir edebi teknik, halka iktidarın çirkin yüzünü, baskıcı dayatmalarını, hak arama mücadelesinin önünü tıkayan uygulamalarını, nefret hissi uyandıran totaliter yönetimlere, traji-komik bürokrasi-bürokrat örnekleri ile kahramanlar aracılığı ile genel eleştiriler yöneltilecek uygulanır.

Yazdıkları dönemin siyasal ve toplumsal koşulları, Avrupada olduğu gibi 20.yy. başlarında Türkiye'de de siyasal görünüşü değiştirmeye başlamıştır. Rönesans'la başlayan ve aydınlanma döneminde, özellikle Almanya'da en üst seviyeye ulaşan "akla göre hareket etmek'i kabul etmekle birlikte, Rousseau'nun "akla başvurma" düşüncesinin karşısına koyduğu "iyi niyet ve saygı" kavramları ve yine onun fikri olan "toplum bireye ahlakını veren en önemli kuruluştur" tezleri henüz bu eserlerdeki gücü elinde bulunduran insanlarca benimsenmediği görülür. 1789'da Fransız demokratik halk ihtilali sonrası gelişen ve burjuva sınıfının bir ileri aşamasının temel ilkeleri olan özgürlük, eşitlik, kardeşlik düşüncesinin coşkusu, incelenen tiyatro eserlerinde, sosyal ve bireysel sorunların gerisinde kalır (Aytaç, 1996: 353)

Oyunların kurguları bağlamında, dönemin Almanya'sı ile Türkiye'deki bürokrasi ve bürokrat tipleri karşılaştırmalı yöntemle incelendiğinde, kültürel, dini, sosyolojik, tarihsel ve ekonomik, coğrafi etkenlerin insan ilişkilerinde –millet ayırımı yapmadan- önemli birer etken olduğu sonucuna varılabilir. Bu özelliklerin yanı sıra, bazı ırk, din, kültürel algılar, her iki toplumda farklı olsa da, bürokrasi, devlet anlayışı, yapısı ve baskıcı devletin vatandaşa bakışı veya vatandaşın devletten bekledikleri gibi algılarda büyük benzerlikler vardır. Kasabalıların olağan yaşam süreçlerindeki yaşam tarzı ve beklentileriyle, devlet bürokratlarınıninkiler arasındaki farklılıklar ortak bir noktada birleşemeyecek boyuttadır. Halkların içindeki bürokrat-eşraf, bürokrat-zengin işbirlikçilerinin önde gelenlerinin sürekli olarak "kendini farklı görme-gösterme" çabası alaycı bir şekilde yansıtılır ve bu

tipler yadırganır. Ezilen, hor görülen küçük insanın yaşam içindeki tutunma çabasını zaman zaman acıklı, alaycı söylemlerle yansıtan yazarlar, değişen toplumsal yapının ve algının yansımalarının bireylere etki etmesini “zengin-fakir, güçlü-güçsüz kimliği” üzerinden aktarır. Bürokrasi ve devlet kurumları genellikle olumsuz icraatları ile yansıtılır. Bu olumsuz özellikler; işinin ehli olmama, haksız yollardan yükselme arzusu, idealizm eksikliği, halka yabancı olma, onu küçümseme, dertlerini anlamama, dini ve ahlaki değerlerin gerekliliklerini dikkate almama-alamama olguları iktidarı en önemli eleştirisi hedefi hâline getirir.

“Köpenickli Yüzbaşı” oyununda daha ziyade *iyi-kötü* karakter kurgusu yoktur, aksine *ezen-ezilen* karakterler vardır. “Buzlar Çözülmeden” de ise kasabaya kaymakammış gibi gelen yarı akıllı kişi, *bireyin vicdanı* olarak algılanabilir. Bu ayrıntı iki oyunun ve yazarlarının karakter özelliklerinin temsili bakımından farklı yönlerini gösterir.

1900 lü yıllar sonrası Almanya'daki çelişkili toplumsal yapının bir sonucu olan köşe dönmeçiliğin, rüşvetçiliğin, zalimliğin 1940'lar Türkiye'sinde de yükselen değerler olduğu, her iki ülkede sistem ve sistemin idarecilerini, eserlerinde acımasızca eleştiren Zuckmayer ve Başkurt'un, bu eserleri çözüm ve umut üreten sonuç kurgusundan mahsundur. Bunun yerine çözümü ve sorunların sebep-sonuç ilişkisinin yorumunu seyirci-okuyucuya bırakır.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin, (1959), *Bürokrasi*, Ankara: A.Ü.S.B.F.Yayımları.
- AND, Metin,(1973), *50 Yılın Türk Tiyatrosu*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- AYTAÇ, Gürsel, (1996), *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Ankara. Gündoğan Yayınları.
- BASKUT, Cevat Fehmi, (1965), *Buzlar Çözülmeden*, İstanbul. İnkılâp ve Aka Kitapevi.
- BAYMUR. F., (1994), *Genel Psikoloji*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- BOZKURT, Erdoğan, (2014), “Bireylerin İletişim Sorunları ve İletişim Becerilerinin Geliştirilmesi”, <http://mizahcafe.com/1308/Burokrasi>.
- ÇALISLAR, Aziz, (1995), *Tiyatro Ansiklopedisi*, Ankara: Türk Kültür Bakanlığı.
- DAFTD L. R., (1989), *Organizational Theory and Design*, London: West Publishing Co.
- ERDOĞAN, İlhan, (1999), *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*, İstanbul: Dönence Basım ve Yayım Hizmetleri.
- ERGUN, Turgay - POLATOĞLU, Aykut,(1992), Ankara: Kamu Yönetimine Giriş.

- GÜMÜŞ, Mustafa, (1994), *Yönetimde Başarı İçin Altın Kurallar*, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- HEGEL, G.W.F., (1995), *Tarihte Akıl*, (çev.Önay Sözer), İstanbul: Kabalca Yayınevi.
- KABAKLI, Ahmet, (1973), *Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türkiye Yayınları.
- KARACA, Nesrin Tagızade, (2005), “Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Öncelikli Bir İsim: Cevat Fehmi Başkut”, *Türk Dili Dergisi*, Ankara: S. 640.
- KAZU, Yaşar, (2014), “Toplum Destekli Polis Anlayışında İletişim Yeterliliklerinin Önemi”, <http://boylebuyurdunietzsche.com/index.php/> makalelerim - buerokrasi.
- KOÇEL, Tamer, (1998), *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları.
- METZLER, J.B.,(1986), *Metzler Autoren Lexikon.Deutschesprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- NUTKU, Özdemir, (1985), *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, I. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Hüsnü, “Edebiyat Konuları”, <http://www.mostar.com.tr/koseDetaylar.>).
- SOKULLU, Sevinç, (1979), *Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi*, Ankara: Meteksan.
- SOLAK, Sercan, (2011), “Gogol,’un Müfettiş, Keller’in Giyimdir İnsanı Gösteren ve Başkurt’un Buzlar Çözülmeden” Adlı Eserlerinin Sosyokülürel Açıdan Karşılaştırılması. Konya: Selçuk Üniversitesi Alman Dili Edb. Bölümü. (Yayımlanmamış mezuniyet tezi),
- TOLUNAY, Nihal, (1990), *İşletmelerde Çatışma ve Yönetimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- WEBER, Max, (1986), *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- ZUCKMAYER, Karl, (1993), *Köpenickli Yüzbaşı (Oturma İzni)*, (çev. Vural Ülkü), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

<http://www.caginpolisi.com.tr/54/7-8-9-10-11-12.htm>